خەون و ئاواتی کۆمۆنارەکان، ئیلهامی دونیایەکی سۆشیالیستییە.. جەمال کەشش

هەفتەی خوێناوی پاریس

(٢١) تا (٢٨) ئایاری ساڵی (١٨٧١) لەشکرێکی سەروو سەد (١٠٠) هەزار کەسیەوە، پڕ چەک و جبەخانە و ئەسپ سواری کۆماری فەرەنسا بە فەرمانی سەرۆکوەزیران (تیرئەدۆڵف) لە مامەڵەیەکی ملکەچکەرانە و لەگەڵ (ئۆتۆ ڤۆن بسمارک)ی ئەڵمانیا کە چل (٤٠) هەزار سەربازی دیلی ئازادکراوبوون بەمەرجی دەستنەپاراستن و کوشتنی عەمدی بە ئەنقەستی لە کۆمۆنارەکان و خەڵکی پاریس و لەدوان نەدان بە هیچ دەزگایەکی ڕاگەیاندن، پاریسیان وێران و کاول کرد، کوشتاری بەکۆمەڵ، دیلکوشتن، ژنکوشتن و ئەتکردن و تاوانی سەکسی و بۆمبارانیان ئەنجامدا. لە بەرامبەر نزیکەی چل (٤٠) هەزار گاردی نیشتمانی و کومۆنارەکاندا، هەر (٩٠٠) سەنگەرەکەیان داگیرکرد و حکومەتی هەڵبژێردراوی شورایی کۆمۆنەیان ڕوخاند. بە ماوەی پێنج (٥) ساڵ حوکمی عەسکەریان سەپاندو زیاتر لە پێنجا (٥٠) هەزار کەسیان بەرەو دادگای سەربازی و مەدەنی ڕاپێچکرد و لە شانۆگەرییەکی هەڵبەستراودا، بڕیاری لەسێدارەدان و زیندانی و دیپۆرتکردنەوەیان جێبەجێکرد. (پیێر فیینێر) ژورنالیستی سۆسیالیست بە کوشتنی چل (٤٠) هەزار کەس مەزەندەی کردووە.

(ئوگین ڤالین) ئەندامی بەڕێوەبەرایەتی ئەنتەرناسیۆنالی یەکەم، لە ڕۆژی (٢٨) مانگ دەگیرێت، پاش ئەشکەنجەدان دەیکوژن، کۆمۆن، گەورەترین شەڕی ناوخۆیی لە مێژووی فەرەنسادایە.(هاوڕێی چەکەکان و گوللەبارانکردنەکان لە یەک بە یەکی شەقامەکان هەبوون، زۆرێک لە ژنان وەکو من بەتاوان بوون، دەستڕێژییان لیدەکردن و دەیانکوشتن بە تەنها ئەوە بەس بوو، شێوەیان لەوان بچوایە، ژنە نوسەر (لویسە کۆلت) بە چاوی خۆی بینویەتی و لە ڕۆژی بیست و هەشتی مانگی پێنج (٢٨/٥) نوسیویەتی، ڤە دە ئار ٥). ئەو ژنە زیندانیانەی دەگوازرانەوە بە ڤەرسای بەشەقامەکاندا تف باراندەکران و شتیان تێدەگرتن و ژنە دەوڵەمەندەکان بە چەترەکانیان لەیان دەدان. (ڤەتز مەی چاوپێکەوتن لەگەڵ ژنە سۆشیالیستی ئەمەریکایی کارەلین یەت، ئیخنەر٢٠٢١).

کەمێ زانیاری بەزمانی کوردی

لەبارەی شۆڕشی سۆشیالیستی کۆمۆنە و یەکەم حکومەتی کرێکاری کۆمۆنارەکان لەپاریس لە (١٨) ئادار تا (٢٨) ئایار ساڵی (١٨٧١) بەزمانی کوردی، زانیاری یەکجار کەمە. پڕکردنەوەی کتێبخانەی سۆشیالیستی دەربارەی ئەم پرسە گرنگە، پەیوەندیەکی قووڵی بە بەدەرکردن و خاوێنکردنەوەی هەژموونی ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیستی و لیبڕالیزمەوە هەیە.

ئەم جەنگە چینایەتییە فراوانەی پرۆلیتاریا و کۆمۆنیستەکان و ئەنارکیستەکان و بلانکیستەکان و [illegible] و کاریگەری ئەنتەرنسیۆنالی یەکەم و هاوپشتی و سەلەدارەتی بزوتنەوەی کریکاری و کۆمۆنستی ئەوروپا لەو حکومەتەیان، بۆ کۆمۆنیستەکانی عێراق بابەتێکی لاوەکی و ڕاگوزەر نییە.

شۆڕشی کۆمۆنە، گرەدانی تەواوی ئازادیەکان و ڕزگاری کۆمەڵایەتی و بەختەوەری و برایەتی گەلان، شێتێک دەدات بە شۆڕشێکی واقعی لەدژی کاری بەکرێ و پەیوەندیەکانی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری. جیاکردنەوەی بەتەواوی دین لە دەوڵەت و پەروەردە و گۆڕینی سیستەمی خوێندن و خۆڕایی کردن و ئیجباری کردنی خوێندن، قەدەغەی شەوکاری و کاری مناڵان و مافی هاوڵاتی یەکسان بە سەرجەم دانیشتوانی پاریس کە لەو دەمەدا زیاتر لە سەد (١٠٠) هەزار کرێکاری ئەڵمانی و پۆڵەنی و هەنگاری و ئیتالی تیا دەژیان.

ناسینی بە شکۆی مناڵانی دەرەوەی پەیوەندی نەریتی خێزان و مافی یەکسانی کرێی ژنان و پیاوان کە کێشەیەکی گەورەی خێزانە کرێکاریەکان بوو …هتد لەنێو جەرگەی شەڕی پروسیا (ئەڵمانیای ئێستا) و فەرەنسا، هەژاری کوشندە و کاری تاقەتپڕوکێنی و دوازدە (١٢) سەعاتی شەش ڕۆژە، نەخوێندەواری و نەخۆشیە بەربڵاوەکاندا، زۆر تایبەتە. ئەمانە شکاندنی ژورەکانی باستیلی سەرمایەبوون نەک، ڕیفۆرم.

لە زمانی مانیفێستەوە

لە ئەوروپا بەگشتی و فەرەنسا و ئەڵمانیا و بەریتانیا و بەلجیکا و سویسرا، بزوتنەوەیەکی بەهێزی هەمە ڕەهەندی ڕادیکاڵی کرێکاری و سۆشیالیستی و دیموکراسی شۆڕشگێڕانە پەیدا ببوو دەیەی شەستەکانی ساڵی کۆمۆنە، دەیەی شکۆگرتنی یەکێتی و سەندیکا و خەباتی نێونەتەوەیی سوشیالیستی بوو. دەیەی پێکهێنانی دەیان و سەدان کۆڕی

خۆڕۆشنبیرکردن و ڕێکخراوبوونی کرێکاران بوو. لە (١٨٦٦) ئازادی چاپ و کۆبوونەوە پەسەندکرا لەلایەن پۆناپارتەوە، دەیان ڕۆژنامە و سەدان میتنگ سازدەدارن.

ئەنتەرناسیۆنالی یەکەم (١٨٦٤)، نەقابەکرێیەکارییەکانی بەریتانیا (١٨٦٦)، حزبی کاری ئەڵمانیا (١٨٦٦)، پەرەگرتنی حزبەکانی سوسیال دیموکرات شوڕشگێڕ لە ئەڵمانیا، لەگەڵ پەرەسەندنێکی زۆر خێرایی پیشەسازی و سەرمایەگوزاری کشتوکاڵی و کۆبوونەوەی دانیشتوان لەشارەگەورەکان. سەرمایە لە پێ کەڵەکەیەکی بێوێنە و هەڵتەقینی گەورە سەرمایەدارەکان و لەلایەکی ترەوە گەڵەکە هەژارەکان بە بڵاوتر و برسی تر و خێزانەکرێکارییەکان بۆ بژێویان دەبوو هەموو کار بکەن. کۆمۆنیزمی شۆڕشگێڕ ئیدی بەرەو هەنگاوی کۆمەڵایەتی چینایەتی گەورە دەردەکەوت، … لقەکانی ئەنتەرناسیۆنال لە ئەڵمانیا و فەرەنسا و بەلجیکا و بەریتانیا و ئەمەریکا و ڕوسیا لە گەرمەی تەهەڵچونەکاندا بوون.

هاوپشتی نێونەتەوەیی کرێکاری

ناردنی نوێنەری ئەنتەرناسیۆنال بۆ کۆمۆنە (ئەلیزابیت دیمتری و هاوڕێیەکی) کە دەیەمین ڕۆژ دەگەن، ئەلیزابیت کە خۆی بەڕەچەڵەک ڕوسیی بوو وە بە خوێندن هاتبوو بۆ جنێف، لەوێ لەگەڵ کۆمۆنیستەکانی جنێف ئاشنایەتی پەیدا دەکات و ئەوانیش بۆ لەندەن بۆ لای مارکس دەینێرن، وە لەسەر داوای مارکس دەڕوات. هەر چەند تەمەنی ٢٠ ساڵە بەڵام یەکسەر دەست بە هەڵسوڕانی جددی دەکات و گەورەترین و کاریگەرترین ڕێکخراوە بەناوی (یەکێتی ژنان) دروست دەکات. کرێکارانی ئەڵمانیا لەشارەکانی بەرلین، لیپتزیگ، دیدرسدن، خیمنتز، هامبورگ، هانۆڤەر، برێمن، ئیلبرفێلد، نۆرمبیرگ، دەستیان بەچالاکی سیاسی و کۆبوونەوەیان پشتیوانی بۆ کۆمۆنارەکان کرد. لە نامەیەکی پیرۆزباییدا سێ (٣) هەزار کرێکاری هانۆڤەر هاوچارەنوسی خۆیان بۆ کۆمۆنارەکان ناردبوو. (فرەرنارد ئۆگەست بیبل) هەڵسوڕاوی کرێکاری و ئەندامی پەرلەمانی ئەڵمانیا و دامەزرێنەری حزبی سۆشیال دیموکرات، لەبڵاوترین کۆمۆنستی نێونەتەوەیی بوو کە لە دژی سیاسەتی عەسکەرتاریەتی وڵاتەکەی خەباتی دەکرد داوای وەستانی جەنگی دەکرد کە ئەو دەم لەشکری ئەڵمانیا، تەوقی پاریسیان دابوو. کرێکارانی بەریتانیا و نەمسا و بەلجیکاش بەهەمان جۆر. بڵاوکراوە و ڕۆژنامەکانیان هەموو ڕۆژێک بەوردی ڕووداوەکانی شۆڕشیان دەگواستەوە.

شۆڕش و ڕیفۆرم و ژنان و کۆمونە

هەرچەند لەم نوسینەدا،هیچ دەرفەت نیە، ئەزمونی کۆمۆنە شرۆڤە بکەم. چەند دێرێک زۆر بەپێویست دەزانم کە بینوسم لەپەیوەند بە حکومەتی دیکتاتۆری پرۆلیتاریای پاریس. کۆمۆنە لە دوازدە (١٢) شوێنی تر دامەزرا لە (لیۆن) و (مارسیلا) تەمەنیان دوازدە (١٢) ڕۆژ بوو. ببینن بۆرژوازی بە چ کوشتارێک حکومەتی هەڵبژێردراوی کۆمۆنارەکانی خاپوور کرد. سەد و نەوەد (١٩٠) هەزار کەس دەنگیان بە کۆمۆنەدا، چل و پێنج (٤٥) هەزار کەس دەنگیان نەدا. خەزانە بۆرژواکان زووتر شاریان چۆڵکردبوو.

ئەو دەمە کۆماری فەرەنسا لە کێبڕکێیەکی ئیمپریالی گەورەدا بوو لەگەڵ بەریتانیا و ئەڵمانیا، لە شەڕدا بوو لەگەڵ پروسیا، بەڵام کرێکاران و سۆشیالیستەکان، خەباتی بنچینەیی خۆیان جێنەهێشت و فریوی کەشمەکەشەکانی نێو باڵەکانی بۆرژوازیان نەخوارد.

مارکس لەو بارەوە زۆر بە باوەڕەوە دەڵێت، کۆمۆنە حکومەتی فراکسیۆنێکی بۆرژوازی نەبوو بدرێتە فراکسیۆنێکی تر. کۆمۆنە خۆی حکومەتێک بوو بۆ تێکشکاندنی ئەم ئامڕازە سەرکوتکەرە شەرمهێنەرە.

هەرچەند دووژنە هەڵسوڕاوی کۆمۆنە خۆیان پێشتر هەڵسوڕاو بوون لەگەڵ چەند ژنە بۆرژوازیەکی تر بە بەدەستهێنانی مافی دەنگدان، بەڵام هیچ گرنگیەکی لە کۆمۆنە نەبوو بۆیان، ئەوان بەشوێن گۆڕینی سیستەمەوە بوون تەنانەت لە حکومەتی کۆمۆنەشدا، ئەوان هەرچەند بەتالیۆنی خۆشیان هەبوو، وە دواین کەس بوون کە شکستیان خوارد، ژنان لەو دەمەدا بەتەواوی دەیانەویست قوچکەیی (هیراکیەتی) چینایەتی و جەندەری هەڵتەکێنن.

جەمال کۆشش

ئایاری ٢٠٢٥